

Nelleke van Maaren

‘La bleu mourante’

Nelleke van Maaren (1941-2014) vertaalde uit het Duits, Engels en Frans werk van o.m. Botho Strauss, Leo Perutz, Ernst Jünger, Heimito Von Doderer, Sylvia Plath, George Orwell en Mme De Staël. Voor de hoge kwaliteit van haar vertaaloeuvre en haar inzet voor literair vertalers ontving zij in 2009 de Vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren. In datzelfde jaar werd zij bekroond met de Oostenrijkse Staatsprijs voor vertalen. Ook was zij medeoprichter van het Vertalershuis Amsterdam. Dit stuk verscheen oorspronkelijk in de Nieuwsbrief van de Werkgroep Vertalers VvL, nummer 25, januari 2003. In de rubriek ‘De alinea van...’ vertelden vertalers iets over een onlangs door hen vertaalde alinea en over de problemen waarop ze daarin waren gestuit. VertaalVerhaal dankt Rudi Fuchs voor zijn toestemming ‘De alinea van Nelleke van Maaren’ hier te mogen publiceren.

‘La bleu mourante’

De alinea van Nelleke van Maaren

Toen de redactie me vroeg een stukje voor de rubriek ‘De alinea van...’ te schrijven, dacht ik in eerste instantie dat dat geen enkel probleem zou opleveren. Net verschenen was namelijk mijn vertaling van Heimito von Doderers *Ein Mord den jeder begeht*, (in het Nederlands *Ieder mens een moordenaar*) en die vertaling had me voor nogal wat problemen gesteld. Opgewekt dacht ik dat ik die eens lekker uit de doeken zou gaan doen. Tenslotte zijn andere vertalers de enigen aan wie je dat soort verhalen kwijt kunt zonder dat ze verveeld uit het raam gaan zitten staren. Maar ja, bij nader inzien bleek het erg lastig er exact een alinea uit te lichten die voldeed aan het doel waarvoor ik hem wilde gebruiken. Al was het alleen al omdat Doderers alinea’s, en zijn zinnen, meestal bijzonder lang zijn. Vandaar dat ik ervoor kies een ingekorte versie van een paar alinea’s te presenteren.

Het boek (uit 1938) speelt in het begin van de vorige eeuw in Wenen en Zuid-Duitsland en beschrijft in een prachtig barok Oostenrijks-Duits de kinderjaren, jeugd en verdere ontwikkeling van Conrad Castiletz, enig kind uit een welgestelde fabrikantenfamilie. Hoewel er een traditionele detective-achtige verhaallijn in zit, is het eigenlijke onderwerp de zoektocht van Castiletz naar zichzelf.

In het begin van het boek wordt Conrads moeder als volgt ten tonele gevoerd: *Wer Frau Leontine Castiletz etwa persönlich gekannt hätte, der müßte auch wissen, daß es ein Wort gibt, welches ihr ganzes Wesen zulänglich umschreibt; es ist ja nicht eben ein Ausdruck von klassischer Haltung, jedoch hier vom Gehalte der Wahrheit erfüllt. Jenes Wort oder Wörtchen heißt: ‘blümerant’. Sie war eine blümerante Person...*

Het gaat hier in eerste instantie natuurlijk om de vertaling van het woord *blümerant*, dat in de verdere alinea nog enige malen voorkomt en ook als zelfstandig naamwoord wordt gebruikt, *Die Blümerante*, de bijnaam die familieleden en kennissen voor mevrouw Leontine Castiletz achter haar rug gebruiken. Het woord is een verduitsing van het fraaie Franse *bleu mourant*, letterlijk ‘stervend blauw’, en is in oorsprong een kleuraanduiding – bleekblauw. In de 19de eeuw werd ook in het Nederlands het woord ‘bloemerant’ of ‘ploemerant’ wel gebruikt, maar uitsluitend als elegante benaming voor de betreffende kleur blauw. In het Duits heeft het woord een zekere ontwikkeling doorgemaakt en is ook (ongeveer) ‘slap’ of ‘duizelig’ gaan betekenen. Men verklaart dat wel door te verwijzen naar de blauwige kleur van de lippen van hartpatiënten, maar dat is wellicht etymologie van de koude grond.

Nu wordt een alinea verder uitgelegd in welke zin mevrouw Leontine ‘blümerant’ is: *... und ihre Augen schwammen in einem seltenen Veilchenblau. Diese etwas schräg gestellten Augen, ..., schwammen tatsächlich mehr, als daß sie blickten. Trotz der beinahe geschlitzten Form waren sie groß. Aber jeder Mensch der vor sich hinsieht, entsendet einen Blickstrahl wie einen fliegenden Pfeil, kraftvoller oder*

schwächer vorgeschneilt. Bei Frau Castiletz fehlte ein solcher Strahl. Ihr Schauen breitete sich gleichsam seitwärts aus, wie die Ringe um einen ins Wasser geworfenen Stein.

*Ja, es stand um ihre Augen, wie der Hof um einen trüben Mond, ein ständiger Schleier einer gewissen Unaufmerksamkeit, ein ringweis nach außen zerstreutes Sehen weit mehr als ein Suchen und Halten des Mittelpunkts in dem, was sie ansah. Zo gaat het nog enige tijd door: ze heeft ook *etwas ... Zerfließendes oder Zerfahrenes an sich ... wie weiße Windwolken an Sommertagen.**

Wat moest ik doen met *blümerant*? Het is weliswaar in het Duits geen erg gangbaar woord, maar het Nederlandse 'bloemerant' kwam om twee redenen helemaal niet in aanmerking. In de eerste plaats is het een volslagen onbekend woord dat ook een ontwikkelde lezer in een uitgebreid woordenboek zou moeten opzoeken, en verder is het in het Nederlands werkelijk alleen als kleuraanduiding gebruikt. Ik heb het in verschillende 19de-eeuwse teksten gevonden, meestal in combinatie met de stof zijde (lang leve internet!), en nooit in een andere betekenis. Ongeschikt dus.

Was mevrouw Leontine een 'slappe' of een 'duizelige' dame? Nee, het gaat immers niet om de fysieke toestand van de dame in kwestie, maar om de toestand van haar *Wesen*, haar karakter of persoonlijkheid. Het is een vrouw die haar blikken, haar aandacht en haar gedachten niet kan concentreren – adjectieven als vaag, ongeconcentreerd, vervliëgend, verstervend, vervluchtigend kwamen me voor de geest. Maar ze waren geen van alle bruikbaar – 'vaag' is te vaag, te weinig krachtig in dit verband, 'ongeconcentreerd' te klinisch, 'vervliëgend' en 'vervluchtigend' en 'verstervend' pasten simpelweg niet – ze was een 'vervliëgende etc. vrouw'? En een substantief is van die adjectieven al helemaal niet te maken – achter haar rug noemde men haar 'de vervliëgende/etc'? Nee, zo kwam ik er niet. Het bleef door mijn hoofd malen, een paar dagen lang wist ik niet wat ik ermee aan moest. Totdat – niet tijdens het spreekwoordelijke afwassen, maar terwijl ik met mijn toentertijd spiksplinternieuwe kleinzoontje in het Beatrixpark wandelde – de gedachte opkwam: waarom gebruik ik niet het oorspronkelijke Franse woord? 'Bleu mourant' – het 'stervende blauw' – dat hier door Doderer als beeld wordt gebruikt, niet het afgeleide banale 'slap' of 'duizelig', zoals duidelijk blijkt uit de uitvoerige beschrijving die Doderer van mevrouw Leontine geeft? Alles valt dan op zijn plaats. Het woord is te verbuigen en te verzelfstandigen. *La bleu mourante*. Ertegen pleitte dat je niet zomaar een vreemd woord in een tekst invoegt. Aan de andere kant komen er meer Franse woorden in het boek voor – net als in het Den Haag van Couperus werd het in die tijd ook in Wenen in de betere kringen – en daar speelt dit boek – elegant geacht er eens een woordje Frans tussendoor te gooien, desnoods verbasterd. En zelfs Engels – een van de personages in het boek geeft een enkele keer een los Engels woord ten beste.

De keuze voor *bleu mourant* leek me uiteindelijk de beste. Misschien is er een briljantere oplossing mogelijk, maar ik heb het – in de geciteerde passages – gehouden bij:

'Wie mevrouw Leontine Castiletz persoonlijk kende, moest ook weten dat er een uitdrukking bestaat die haar karakter volledig beschrijft. Weliswaar geen term met een klassieke traditie, maar wel met een hoog waarheidsgehalte. Die uitdrukking of dat

uitdrukkingje was Frans en luidde: *bleu mourant*. Ze was een *bleu mourante*... en vanaf het moment dat iemand het woord had gebruikt... [werd er] meteen een substantief van [gemaakt]: *La bleu mourante*...'

Tweede verkorte alinea:

'... en haar ogen dreven in een zeldzaam viooltjesblauw. Die enigszins scheefstaande ogen – ... – leken inderdaad meer te drijven dan te kijken. Ondanks hun bijna gespleten vorm waren ze groot. Maar iedereen die recht voor zich uit kijkt, zendt een blikstraal uit als een vliegende pijl, meer of minder krachtig, al naar gelang. Bij mevrouw Castiletz ontbrak die straal. Haar kijken breidde zich als het ware zijdelings uit, zoals de kringen rond een steen die in het water wordt geworpen.

Ja, er was iets rond haar ogen dat leek op het aura rond een versluierde maan, een permanente sluier van onoplettendheid, een zich kringsgewijs naar buiten uitbreidend zien, in plaats van het middelpunt zoeken en vasthouden in wat ze zag.'

Ik heb inmiddels de mij toegemeten ruimte onbehoorlijk overschreden. En uiteindelijk maar één 'vertaalprobleem' aan de orde gesteld, liever gezegd proberen uit te leggen waarom ik de keuze heb gemaakt die ik heb gemaakt. Niets over *klassischer Haltung* of *es stand um ihre Augen* etc. waar heel veel over te melden is en waar we nog lang over zouden kunnen praten. Daar ga ik anderen weer mee vervelen.